

ריקודי החסידים בהילולת ר' שמעון בר-יוחאי בלג' בעומר במירון

מאת צבי פרידהבר

1. מעמד ההדלקה על גג הקבר בליל ההדלקה.
2. ההילולה בחצר רחבת-הקבר באותו ערב.
3. ההילולה באותה חצר למחרת ערב ההדלקה.
4. טקס ה"חאלקה", הוא טקס גזיות שערם הראשון של הילדים.

לכל אחד מן המעמדים האלה ריקודיו הייחודיים. כך, למשל, במעמד ההדלקה אנו עדים לריקודיהם של החסידים סביב עמוד ההדלקה, ריקודים המלווים בשירי ההילולה, שירים שאת רובם קיבלו החסידים מקודמיהם, יהודי המזרח. ריקודי מעגל אלה סביב עמוד ההדלקה אין להם ייחוד ריקודי כלשהו. כאן נכנס לפעולה "המנצח על המחולות והזמרה", הרוקד בתוך מעגל החסידים ולעיתים פורץ פנימה בין מעגל הרוקדים לבין עמוד ההדלקה הבוהר, מלהיב את הרוקדים בשירת פיוטי בר-יוחאי השונים המיועדים למעמד זה, שכולם מסוג "שירת המענה". לעיתים יתפרץ לתוך מעגל הרוקדים חסיד זה או אחר, יטול לידיו באופן ספונטאני את תפקיד "המנצח על ההילולה", ובריקודיו ובשירתו ילהיב את קהל החסידים, הנענים לו. האקסטזה הריקודית במעמד זה – קשה לתארה. רק מי שחזה במעמד זה שעה ארוכה ביותר יוכל להבין לאיזו מדרגת התלהבות יכולים להגיע החסידים בריקודיהם במעמד זה, הנמשך שעות רבות.

נעבור עתה למעמד השני של ליל ההדלקה, להילולה שבחצר רחבת-הקבר. הריקודים בראשיתם הם ריקודי-המעגל ההמוניים, כשכל חבורת חסידים מרקדת במעגל משלה וניתן להבחין בין סוגי ריקודי-המעגל השונים בצעדות, בצורת האחיזה של הרוקדים איש את רעהו וצורות ההתקדמות השונות במעגל עצמו.¹ ריקודים אלה מלווים בשירת הרוקדים עצמם, שמלבד שירי ההילולה משולבים בהם שיריהם מכל ימות השנה.

בשלב מסויים ייכנסו לפעולה בחצר ה"כליזמרים" המסורתיים של ההילולה. אלה יתמקדו בפיתוח הקבועה ויחד עמם יתחילו הריקודים, שניתן לכנותם "ריקודי ההופעה", שהם גם מעין "ריקודי הזמנה", כשהקהל מזמין אצל ה"כליזמרים" ניגונו של ריקוד זה או אחר, ובד בבד עם השמעתה של המנגינה המבוקשת, יכניסו לתוך מעגל הרוקדים את הרקדן או זוג הרקדנים המוכר להם כמצטיינים בביצוע הריקוד המבוקש. קהל הנוכחים מכיר היטב את רקדניו ואת הריקודים הייחודיים, עליהם הם אמונים. הנה נדחף למעגל יהודי, שזקן אפור יורד לו על-פי מידותיו, לבוש מעיל אפור ומקל

ריקודיהם של החסידים בהילולת ר' שמעון בר-יוחאי במירון, עד כמה שהדבר יראה תמוה, הם מסורת צעירה יחסית ויש להעריכה לכל היותר כבת מאה שנה. לפני-כן, קבוצות החוגגים הדומיננטיים בהילולה זו היו דווקא היהודים המסתערבים, כלומר: היהודים יושבי הארץ מקדם ואחיהם מהארצות השכנות, שסיגלו לעצמם את שפת יושבי הארץ הערביים ומנהגיהם, והיהודים הספרדים ויתר היהודים יוצאי עדות המזרח. כבר בראש דברי ברצוני לציין, כי השפעתן של מסורות יהודי המזרח על ההווי הריקודי והשירתי של החסידים במעמד זה לא היתה מבוטלת כלל וכלל, אך גם לא השפיעו על ייחודם של ריקודי החסידים עצמם, כי אם הוסיפו עליהם פן מזרחי מיוחד, כפי שנראה בהמשך.

עניין לנו בסקירת ריקודיהם של החסידים במעמד זה דווקא, שהוא בעל חשיבות רבה לחקר המחול בחסידות. העניין הייחודי הוא בכך, שלאירוע זה הגישה היא חופשית, יחסית, דבר המאפשר ראיתם מקרוב של הריקודים באופן בלתי-אמצעי ובתנאים אופטימליים, המאפשרים אף את צילומם, הסרטתם והקלטתם, דבר שאינו מתאפשר בדרך-כלל באירועים אחרים שבחיי החסידים, אלא לעיתים רחוקות ביותר. נוסף לכך, באירוע זה ניתן לראות כמעט את כל סוגי הריקודים הנהוגים אצל החסידים, מבוצעים על-ידי מיטב הרקדנים, המתכנסים להילולה ובווריאנטים רבים ביותר.

גם ההפרדה בין המינים – מלבד במידה מסויימת במעמד ההדלקה – אינה קיימת באירוע שלפנינו באופן מוחלט, דבר המאפשר גם לנשים לראות ריקודים אלה בחופשיות-יתר, דבר שלא ניתן להעלותו על הדעת באירועים אחרים שבחיי החסידים בחצרותיהם.

לפני שניגש לתיאורם של הריקודים עצמם, ניחס מספר משפטים לתיאור מבנה האירוע עצמו, מאחר שהריקודים צמודים לאותן התרחשויות בהילולה.

את ההילולה ניתן לחלק לשני אירועים מרכזיים. הראשון: ערב ההדלקה, שהמעמד המרכזי בו הוא טקס ההדלקה, הנערך על גג הקבר, סביב עמוד ההדלקה. השני: החגיגות שלמחרת היום בחצר רחבת-הקבר, שהמעמד המרכזי בו הוא טקס ה"חאלקה".

את שני האירועים האלה ניתן לחלק לאירועי-משנה, שלכל אחד מהם ריקודיו הייחודיים:

שנעשה. לבסוף מראה "המת" סימני חיים. רטט עובר בגופו ואט אט הוא קם על רגליו.

תמונה שלישית: זו תמונת ה"הפי אנד". החבר המכה מושיט לחברו ש"קם לתחייה" את הבקבוק ולשמחת הריקוד הפורצת בתמונה המסיימת אין שיעור.

ריקוד זה, על שלושת חלקיו, מלווה בשלושה ניגונים שונים. חלקו הראשון מבוצע לפי מנגינת "דוינה", שהיא למעשה גם מנגינת ריקוד ה"ברוג טאנץ" (5) חלקו השני של הריקוד מבוצע אף הוא על מנגינת "דוינה", אבל עצובה ומיכבת; בעוד שבחלק השלישי מתחלפת המנגינה למנגינת "דוינה" עליוזה ביותר.

זירת הריקודים פתוחה לכל רקדן. לא אחת אנו עדים במעמד זה לכך, שחסיד זה או אחר יתפרץ למרכז המעגל ויראה את כוחו בריקוד. הריקודים מסוג זה הם רבים, וכולם ריקודים אימפרוביזציוניים, כמו ריקודי ה"שטוקטאנץ", ה"פלעשל" טאנץ" ודומיהם. המתפרצים למעגל הרוקדים הם, בדרך-כלל, בחורי ישיבה צעירים, אך יש גם חסידים מבוגרים הנכנסים למרכז המעגל כדי להראות שעוד כוחם במוטניהם.

מעמד ריקודי קצר ביותר, אך מרשים במיוחד, נערך עם סיום "תפילת הותיקין" בהשכמת הבוקר. בגמר תפילה זו, עוד המתפללים עטופים בטליתותיהם ובתפילין, הם יוצאים בריקודים במעגלים קטנים על גג בנין הקבר. הריקודים במעמד זה הם אותם ריקודי המעגל שתוארו במעמד ההדלקה.

לאחר הפסקה קצרה מתאספים החסידים שוב בחצר, לטקס ה"חאלקה". מסכת הריקודים במעמד זה היא כמעט חזרה מושלמת של מסכת הריקודים שביליל אמש, אך בהבדל אחד: במרכז השמחה הפעוטות המובאים לתספורתם הראשונה. הם רוכבים על כתפי אבותיהם, היוצאים איתם בריקודים בתוך מעגלי החוגגים הסובבים אותם, הרוקדים ללא הפסק סביב הילדים ואבותיהם, ואף פינת ה"כליזמרים", על "ריקודי ההופעה", ממשיכה את פעולתה.

למסכת הריקודים הארוכה והמסועפת שהועלתה בזה יש להוסיף את ריקודיהם של החסידים, שהשפעת המקום היתה עליהם. כך אנו יכולים לראות ריקודים הקרואים בפיהם "א דבקה" ו"הורה", ריקודים שהשפעה מזרחית ניכרת בהם. בשנים האחרונות קנו לעצמם שביטה בין יתר הניגונים החסידיים והמזרחיים המושמעים בהילולה זו מנגינות פרי יצירתם של מלחינים ישראליים, שהחסידיים אימצו לעצמם.

לקראת הרצאתי זו עליתי השנה, בלג' בעומר, פעם נוספת למירון, וההפתעה היתה רבה. נוף הרקדנים אותם סקרתי במשך כשתי עשרות שנים היה כלא היה. יחד עימם נעלם מנוף מעצבי ההילולה גם ה"כליזמר" הזקן, ר' אברמ'ל סגל. את מקומם תפס דור חדש של רקדנים ו"כליזמרים", דור הממשיך אמנם בכל אותה מסורת ריקודית, אך בכל זאת הכניס שינוי בהווי הריקודי בהילולה, אם לא בצורתם של

בידו. זקן זה הוא המומחה לריקוד אחת מצורות ה"שטוקטאנץ" (2) מיד נוצרת סביבו חומה חיה של אברכים הסוגרת עליו במעגל לפי מידותיו של הריקוד, או ליתר דיוק, לפי היקף תנועותיו של המקל המונף בידו של הזקן בשעת ריקודו. הזקן פונה, כמעט בקול מצווה, אל אברמ'ל ה"כליזמר" בקריאה "א דוינה!", היינו, הוא מבקש שתנוגן לו מנגינת "דוינה" (שהיא מנגינה רומנית-צוענית). מיד נשמעים צליליה של זו בקול יבבה חסידית. הזקן הרקדן שח לארץ, עושה במקלו תנועות לסמן מחדש את גודל המעגל הנדרש לו, כדי שלא יפגע בעומדים סביבו, ומתחיל הריקוד: הזקן כורע על ברכיו, כל גופו נטוי לו קדימה, הוא מסובב את המקל במהירות רבה בעיגול לפניו ובשמיניות לצדי גופו ומעל לראשו, תנועותיו הולכות וגוברות ונמשכות זמן ניכר, תוך כדי הרטטת כל גופו. אט אט הוא מתרומם מכריעתו, וכל זאת מבלי שתפסק, ולו גם לרגע, תנועתו של המקל המתנופף סביב גופו בקצב המנגינה ההולך וגובר. הזקן ממשיך אט אט להתרומם עד שהוא גומר את ריקודו בהגיעו למצב של עמידה.

ריקוד ה"שטוקטאנץ" זכה לוואריאנטים רבים של ביצוע, שעיקרם ריקוד אקרובטי, בו שם הרקדן את המקל על מצחו ורוקד עמו בצורה זו תוך כדי הטיות גוף שונות, שבסופן יורד הרקדן עד לשכיבת פרקדן וחוזר למצב עמידה. כל זאת, מבלי שהמקל יפול מעל מצחו. ריקוד זה נרקד גם בזוגות.

מקוצר היריעה לא נוכל לעמוד על כל האופנים השונים בהם ריקוד זה מבוצע (3). בצורה דומה לריקוד ה"שטוקטאנץ" האקרובטי נרקד אף ריקוד ה"פלעשלטאנץ" (ריקוד הבקבוק). גם לריקוד זה, כקודמו, ואריאנטים שונים, והוא מבוצע על ידי רקדן יחיד או על-ידי זוג של רקדנים. את המקל הניצב על ראשי המרקדים מחליף בקבוק מלא יי"ש (4).

אחד הריקודים היפים ביותר שניתן לראות במירון הוא ללא ספק ריקוד "תחיית המתים", או בלשון העם: "תחיית המתים טאנץ". ריקוד זה מבוצע על-ידי זוג רקדנים, והריקוד כולו הוא סיפור כוריאוגרפי בשלוש תמונות.

תמונה ראשונה: שני חברים רוקדים בצוותא, כשהם מלווים את ריקודם בלגימה מבקבוק משקה. תוך כדי ריקוד, עובר הבקבוק מהאחד לשני, בתנועות המביעות חברות. עד שלפתע מסרב אחד הרוקדים להחזיר את הבקבוק לחברו. מתחילה קטטה, שראשיתה בנסיון הנואש של האחד להחזיר לעצמו את הבקבוק ללגימה נוספת, כשהשני מתחמק ממנו, תוך כדי התגרות בהטיות-גוף ובהעברת הבקבוק בצורה מגרה מתחת לאף חברו. בסופו של דבר, אחד מכה את רעהו וזה נופל ארצה פרקדן, "מת".

תמונה שנייה: המכה, הרואה מה עולל לחברו, מנסה בכל הדרכים "להחיותו". הוא גוחן עליו בתנועות של מעין הנשמה מלאכותית, מנער את אבריו, מעביר את בקבוק היי"ש לפני אפו, כמתחנן שייקח אותו ממנו. כל זה נעשה בתנועה בלתי-יפוסקת של ריקוד, המביעה חרדה, יאוש וחרטה על

הערות

1. ראה בניהון את מאמרי: Chassidic Dances at the Festivities of Rabbi Shimon Bar Yochai in: Fred Berk (ed) The Chasidic Dance, N.Y. 1975, pp. 25-26
2. על ר' חיים אטיק, הוא אותו זקן רקדן ה"שטוקטאנץ" המפורסם, ועל רקדנים וריקודים הקשורים למירון ראה במאמרו של ח' פיקרש, צוואתו של ר' יונה, "הצופה", 13.5.1971; ובספרי המחול בעם ישראל, פרק ו', עמ' 128-129
3. ראה הערה 1, שם, בעמ' 28
4. שם, עמ' 28-29; על ואריאנט נוסף של ריקוד הבקבוק, הנערך בדרכיכלל רק בעת משתה החתונה, בו הרקדן ירקוד כשעל ראשו פירמידת בקבוקים בת שלוש קומות, המותקנת על מגש מיוחד, ראה במאמרי: Israel in Chassidic Dances, in: Dramatization of Chassidic Dances, in: Israel Dance 1983, p. 6
5. על ריקודי "הברוגו והשלום", ראה מאמרי: ריקודי ה"ברוגו" וה"שלום", המחול היהודי, מאסף 3, חיפה 1972, עמ' 31-37

הריקודים אזי במהותם. דור הרקדנים הצעיר יחסית הכנים בריקודים אלה, שהם מטבעם ריקודים אימפרוביזציוניים, יתר אקסטטיות ויתר אקרובטיות ואף צורות ריקוד חדשות. בולטים במיוחד ריקודים חברתיים, כלומר קבוצתיים. כדוגמה לריקוד מסוג חדש זה ניתן להצביע על הריקוד הנרקד על-פי מנגינת הפסוק "הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד", המבטא, פשוטו כמשמעו, את תוכן מילות השיר, כדלקמן: קבוצת הרקדנים מתישבת במעגל, כשרגליהם מושטות לפניהם למרכז המעגל. תוך כדי שירה הם מחליפים ביניהם ברכות-שלום בנתינת ידיים ותנועות גוף, כפי שיברך אדם את רעהו. כן הם עושים תנועות ברגליהם המושטות לפניהם בניענועים שונים ובהרמתן. אחר-כך הם קמים וממשיכים את ריקודם במעגל רגיל והדבר חוזר מספר פעמים. הבחנת, שהריקוד האמור נרקד בוואריאנט נוסף, כאשר אחד מן היושבים במעגל קם ממקומו ומרקד סביב חבריו היושבים בריקוד אימפרוביזציוני. לפתע יתישב שנית במעגל, והחסיד שליחו התישב יקום ממקומו ויצא בריקוד סביב מעגל היושבים. גם צורת ריקוד זו חוזרת מספר רב של פעמים, ובסופו של הריקוד יקומו כל היושבים במעגל ויסיימוהו בריקוד יחדיו.

שינויים והוספות ריקודיות אלה הם תולדה שהזמן גרמה, ויחייבו סקירה נוספת מעת לעת, מאחר שאנו עוסקים בריקודים מסורתיים מצד אחד, אך מהצד השני בריקודים אימפרוביזציוניים.

בברכה,

"צוותא" תל-אביב
אבן גבירול 30